

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)
“ ____ ” _____ 20 ____ р.

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за магістерською програмою професійного спрямування
«Державні та муніципальні фінанси»
на тему: «**ФІСКАЛЬНІ НАСЛІДКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ**»

Виконавець:

Студент 6 курсу, 8М гр.

ЦЗВФН

Фучеджі А. Д.

/підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., професор

Слатвінська М. О.

/підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах посилення глобалізації та цифровізації економіки загострюється проблема її тінізації. Вона є однією з базових загроз національній та фінансовій безпеці держави і чинить деструктивний вплив на економіку в цілому. Проблема існування тіньової економіки України з кожним роком лише поглиблюється, а частка тіньового сектору вже перевищує критичну норму. Враховуючи масштаби даної проблеми та тісний взаємозв'язок неофіційної економіки та податкової політики, особливо актуальним є пошук методів детінізації, шляхом формування сприятливого фіскального середовища та мінімізації й нівелювання податкових розривів, інформаційних асиметрій у податковій сфері.

Проблематика дослідження полягає в наявності двостороннього взаємозв'язку між податковою політикою та тіньовою сферою, який спричинений, з одного боку наявністю фіскальних інструментів, за допомогою яких держава регулює стан тіньового сектору, а з другого боку, зворотнім впливом тінізації на фіскальну політику держави, адже наявність прихованої частини ВВП, звужуючи базу надходжень до бюджету, вносить корективи в податкову діяльність країни.

Мета дослідження. Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між тіньовою економікою та фіскальною політикою, визначення методів посилення податкового регулювання в сфері прихованої економічної діяльності та розробка конкретних шляхів детінізації економіки за допомогою фіскальних інструментів.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність поняття «тіньова економіка» та здійснити дослідження основних причин, наслідків тіньових процесів, методів оцінки рівня тінізації економіки;

- проаналізувати зміст поняття «фіскальний механізм», висвітлити

його структуру та дослідити теоретичні аспекти взаємозв'язку між тіньовою економікою та інструментами фіскального механізму;

- дослідити теоретико-методичне підґрунтя формування податкових розривів в економіці;

- провести аналіз стану та динаміки тіньової економіки, чинників впливу на рівень тіньового сегменту в Україні;

- висвітлити формування податкових розривів як наслідку асинхронізації результатів зовнішньоекономічної діяльності країни;

- дослідити процес фіскального регулювання рівня тіньового сегменту економіки України;

- дослідити зарубіжний досвід використання податкових методів для реалізації політики детінізації;

- виявити основні проблеми тіньової економіки України і запропонувати шляхи їхнього вирішення, в контексті вдосконалення фіскального механізму з урахуванням зарубіжного досвіду та особливостей функціонування української податкової системи.

Об'єкт дослідження. Процес застосування інструментів фіскальної політики з метою зниження рівня тіньової економіки.

Предмет дослідження. Фіскальні наслідки тіньової економіки в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальні та спеціальні методи, безпосередньо було використано системний підхід, а також наступні методи пізнання: індукції, дедукції, аналізу, синтезу, методів групувань, порівняння, узагальнення, моделювання та графічного зображення даних.

Інформаційна база дослідження. Податковий та Митний кодекси України, статистичні звіти Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, звітність Державної податкової та Державної митної служб України, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, Інтернет ресурси.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (115 найменувань) та 3-х додатків. Загальний обсяг роботи становить 106 сторінок. Основний зміст викладено на 89 сторінках. Робота містить 4 таблиці, 18 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичний зміст тіньової економіки: причини, наслідки та механізм впливу на фіскальну політику» розкрито сутність поняття «тіньова економіка» та здійснити дослідження основних причин, наслідків тіньових процесів, методів оцінки рівня тінізації економіки; проаналізовано зміст поняття «фіскальний механізм», висвітлено його структуру та досліджено теоретичні аспекти взаємозв'язку між тіньовою економікою та інструментами фіскального механізму. Водночас проведено дослідження теоретико-методичного підґрунтя формування податкових розривів в економіці.

У другому розділі «Особливості функціонування та фіскальні наслідки тіньової економіки в Україні» проаналізовано стан та динаміку тіньової економіки, чинники впливу на рівень тіньового сегменту в Україні; висвітлено формування податкових розривів як наслідку асинхронізації результатів зовнішньоекономічної діяльності країни та досліджено процес фіскального регулювання рівня тіньового сегменту економіки України.

У третьому розділі «*Перспективи зниження тіньового сектора економіки в Україні: фіскальні аспекти*» досліджено зарубіжний досвід використання податкових методів для реалізації політики детінізації; виявлено основні проблеми тіньової економіки України і запропоновано шляхи їхнього вирішення, в контексті вдосконалення фіскального механізму з урахуванням зарубіжного досвіду та особливостей функціонування української податкової системи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Сьогодні тіньова економіка є предметом значної кількості досліджень, однак за всю історію вивчення цього явища не було сформульовано єдиного загально визнаного поняття «тіньова економіка». Існують, також, і різні погляди на соціально-економічні наслідки та методи оцінки неофіційної економіки. Суспільна небезпека тіньової економіки призвела до появи різних методів, що застосовуються для розрахунку її розмірів, що володіють своїми перевагами і недоліками і які у загальному можна класифікувати на мікро- та макрометоди. Хоча в теорії і на практиці виділяють і позитивний ефект тіньової економіки, глибший аналіз наслідків тіньової економіки, лише підтвердив той факт, що вона чинить деструктивний вплив на економіку країни.

2. Комплексний погляд на проблему тіньової економіки в Україні вимагає вивчення взаємозв'язку між тіньовою економікою та фіскальною політикою. Так, з одного боку прихована економічна діяльність є причиною бюджетних втрат податкових надходжень, з другого боку, фіскальні органи застосовуючи певні інструменти мають змогу здійснювати регуляторний вплив на неофіційну економіку. Фіскальний механізм включає бюджетний та податковий механізм, за кожним з яких умовно закріплено певний набір інструментів, який забезпечує реалізацію фіскальної політики держави і здійснює вплив на приховану економіку. Таким чином, правильно побудована податкова система здатна протистояти розвитку тіньового сектору, а неефективна фіскальна політика на оборот, може лише поглибити проблему тінізації економіки.

3. Встановлено, що формування систематичних розривів зумовлене існування налагоджених та постійно діючих схем приховування своїх доходів. Так, на сьогоднішній день, найчастіше платники податків застосовують нелегальні схеми ухилення від оподаткування щодо наступних платежів: 1.ПДВ: фіктивне підприємництво, реалізація товарів без відображення в деклараціях, здійснення діяльності з відображенням її як такої, що звільнена від

оподаткування. 2. Податок на прибуток підприємств: створення фіктивних підприємств, у яких офіційно на балансі відсутні активи, здійснення підприємницької діяльності без реєстрації, маніпулювання групою по сплаті єдиного податку, завищення/заниження вартості товарів. 3. ПДФО: неофіційне працевлаштування, фіктивна зайнятість, реєстрація працівників як фізичних осіб-підприємців, часткове декларування заробітної плати, тощо. 4. Митні платежі: навмисне завищення (заниження) митної вартості товарів, нелегальне перевезення товарів через кордон, тощо. За оцінками експертів застосування даних схем призводить до значних втрат державного бюджету

4. За різними оцінками, рівень тіньової економіки в Україні становить від 33% до 48% (за старою методологією) та від 29% до 36% (за новою методологією) і проблема тінізації досі залишається однією з найголовніших в країні. Аналіз динаміки тіньового сектору за останні 11 років дозволив відслідкувати вплив тих чи інших факторів на функціонування нелегальної економіки в Україні. Дослідження виявило обернений взаємозв'язок між рівнем тінізації і обсягами ВВП, а аналіз прихованої економіки України за видами економічної діяльності, дозволив виявити позитивні тенденції зниження рівня прихованого сектору за останні роки у всіх галузях, крім фінансової.

В результаті дослідження було виявлено основні фіскальні причини масового ухилення від оподаткування в Україні, які призводять до зростання тіньового сектору економіки. Такими є недосконалість податкового законодавства, податкового контролю, великі можливості для ухилення, відсутність відповідальності за правопорушення, нерівномірне податкове навантаження, складність податкової системи.

- висвітлити формування податкових розривів як наслідку асинхронізації результатів зовнішньоекономічної діяльності країни;

5. Проведене дослідження засвідчило, що обсяг ПР за ПДВ в Україні є одним із найвищих серед аналізованих країн і коливається в межах 39–42 %, в той час як у більшості країн Європейського Союзу він не перевищує 25 %. У контексті реалізації державної політики детінізації економіки найбільш

релевантними інструментами управління ПР за ПДВ є вдосконалення процедури електронного адміністрування ПДВ (унеможеформувати надмірного податкового кредиту та неправомірного бюджетного відшкодування), перегляд переліку податкових пільг за ПДВ, покращання функціонування системи автоматизованого контролю за господарськими операціями та аналізу ризиків.

Під час оцінювання обсягів ПР за експортно-імпортними операціями варто враховувати індекс двосторонньої асинхронності експортно-імпортової діяльності країни, що дозволяє визначити країни-партнери, ризик яких щодо податкової тінзації є високим. Розрахунки цього індексу для країн-партнерів України за 2012 – 2019 рр. засвідчив, що найбільші ознаки тінзації має зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних підприємств із партнерами з Азербайджану, Кіпру, Литви, Португалії, Словенії (чим менший індекс, тим більшим є ризик тінзації).

Найбільш податково непрозорими є торговельні відносини з офшорними зонами (Кіпр та Соломонові острови), а також для таких міжнародних партнерств: Кіпр – Туреччина, Кіпр – Японія, Соломонові острови – Австрія, Соломонові острови – Грузія, Кіпр – Грузія. Індекс асинхронності діяльності щодо експорту товарів і послуг з України в такі країни, як Азербайджан, США, Швейцарія, Швеція, Словенія, Португалія, Кіпр, є критичним, що свідчить про застосування інструментів приховування доходів.

6. Більшість податкових реформ проведених в Україні не мали позитивного впливу на стан тіньової економіки. Так, зменшення ставки ЄСВ у 2016 році до 22% не призвело до очікуваної масової детінізації бізнесу і збільшення податкових надходжень, а впровадження пенсійного збору з операцій з валютою лише поглибило проблему чорного валютного ринку в Україні.

Структура тіньової економіки в Україні є неформальною. Основними формами прояву тіньової економіки в Україні є офшорні схеми, сирій імпорт, конвертаційні центри, «скрутки». Тобто всі методи ухилення від оподаткування

які реалізуються великими та надвеликими підприємствами. В той же час, порушення податкового законодавства малими підприємствами є причиною максимум 5% недонаходжень до державного бюджету. Оскільки в Україні податкова система побудована таким чином, що великі платники не потерпають від надмірного податкового навантаження, то з цього зроблено висновок, що основними причинами масового ухилення від оподаткування в Україні є, простота ухилення від сплати податків, корупція в органах державної влади, неефективність податкового контролю, низька вірогідність настання відповідальності за порушення.

7. Дослідження тіньової економіки має не тільки наукове, а й серйозне практичне значення. Питання про масштаби тіньової економіки є визначальним для перспектив розвитку країни. Якщо держава не може утримувати тіньову економіку в рамках прийнятних для громадської безпеки, то це ставить під питання існування самої держави. В ході вивчення проблеми впливу рівня економічного розвитку країн на масштаб їх тіньової економіки не можна не помітити суттєву різницю в розмірах тіньової економіки країн, що належать до однієї групи. Ця тенденція простежується як серед розвинених і країн, що розвиваються, так і серед країн з перехідною економікою, що свідчить про те, що рівень економічного розвитку країни не завжди є визначальним фактором, що впливає на масштаб тіньової економіки.

Впровадження податкових реформ, вимагає дослідження досвіду зарубіжних країн в сфері протидії тіньовій економіці. Варто зауважити, що ефективні реформи в одній країні, можуть не мати жодного ефекту, або ж і негативно позначитись на економіці іншої країни. Тому не варто сліпо переймати зарубіжний досвід, а будувати таку податкову систему, яка була б максимально пристосована до реалій вітчизняної економіки.

В дослідженні світового досвіду боротьби з тіньовим сектором основний акцент зроблено на рівномірний розподіл податкового навантаження, через систему прогресивного оподаткування, виділено й інші законодавчі ініціативи, наприклад податкові лотереї, податкові амністії, автоматизація процесу

контролю за податковими накладними, податкові методи контролю за готівковим оборотом в країні.

8. Оскільки тіньова економіка регулюється, в основному, фіскальними інструментами і фінансується саме за рахунок фондів коштів, які формуються в результаті ухилення від оподаткування, забезпечення детінізації економіки України, в першу чергу, вимагає пошук шляхів вдосконалення податкової політики та покращення фіскального середовища.

Реформування податкової системи України повинне бути спрямоване на рівномірний розподіл податкового навантаження, коригування нерівності доходів, забезпечення соціальної справедливості, виявлення податкових правопорушень та боротьбу з ухиленням від оподаткування.

Основними напрямками реформування податкової системи в Україні мають стати:

- впровадження системи прогресивного оподаткування на податок на доходи фізичних осіб;
- прийняття закону про податок на виведений капітал та «нульову декларацію»;
- вдосконалення спрощеної системи оподаткування;
- покращення податкового контролю та посилення відповідальності за порушення податкового законодавства;
- максимальна автоматизація процесів подання звітності, сплати податків, реєстрації підприємця, а також контролю податковими органами.
- налагодження системи обміну фінансовою інформацією, як між внутрішніми відомствами, так і з іншими державами;
- вдосконалення системи трансфертного ціноутворення: чітке визначення процедури моніторингу і контролю ТЦУ та скасування обмежень на обсяг операцій які підлягають контролю.

Таким чином, глибший аналіз тіньової економіки, її взаємозв'язку з фіскальною політикою та вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері дозволить побудувати ефективну вітчизняну податкову систему, яка зможе забезпечити

розвиток офіційного сектора економіки, зниження рівня прихованого сегмента та протидію негативному впливу тіньової економіки.

АНОТАЦІЯ

Фучеджі А. Д. «Фіскальні наслідки тіньової економіки».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за магістерською програмою професійного за спрямування «Державні та муніципальні фінанси». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2020.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження - процес застосування інструментів фіскальної політики з метою зниження рівня тіньової економіки.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти тіньової економіки: причини, наслідки та механізм впливу на фіскальну політику, проведено дослідження теоретико-методичного підґрунтя формування податкових розривів в економіці. Проаналізовано стан та динаміку тіньової економіки, чинники впливу на рівень тіньового сегменту в Україні; висвітлено формування податкових розривів як наслідку асинхронізації результатів зовнішньоекономічної діяльності країни та досліджено процес фіскального регулювання рівня тіньового сегменту економіки України. Запропоновано шляхи вирішення основних проблеми тіньової економіки України, в контексті вдосконалення фіскального механізму з урахуванням зарубіжного досвіду та особливостей функціонування української податкової системи.

Ключові слова: фіскальні наслідки, тіньова економіка, фіскальна політика, податкове навантаження, податковий механізм, податкові розриви, податкові інструменти.

ANNOTATION

Fuccheji AD «Fiscal consequences of the shadow economy».

Qualifying work for a master's degree in specialty 072 "Finance, Banking

and Insurance" in the master's program of professional in the field of "Public and Municipal Finance". - Odessa National Economic University. - Odesa, 2020.

The paper considers the theoretical aspects of the shadow economy: the causes, consequences and mechanism of influence on fiscal policy, a study of the theoretical and methodological basis for the formation of tax gaps in the economy. The state and dynamics of the shadow economy, factors influencing the level of the shadow segment in Ukraine are analyzed; the formation of tax gaps as a consequence of asynchronization of the results of foreign economic activity of the country is highlighted and the process of fiscal regulation of the level of the shadow segment of the Ukrainian economy is investigated.

The ways of the decision of the basic problems of shadow economy of Ukraine, in the context of perfection of the fiscal mechanism taking into account foreign experience and features of functioning of the Ukrainian tax system are offered.

Key words: fiscal consequences, shadow economy, fiscal policy, tax burden, tax mechanism, tax gaps, tax instruments.